

PORZUCONA RELIGIJNOŚĆ INSTYTUCJONALNA

JANUSZ MARIAŃSKI, *Kondycja religijna i moralna młodzieży szkół średnich w latach 1988-1998-2005-2017 (raport z ogólnopolskich badań socjologicznych)*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2018, ss. 723.

DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rns.2018.46.2-8>

Pojawienie się książki Janusza Mariańskiego o kondycji religijno-moralnej młodzieży szkolnej w Polsce trzeba uznać za doniosłe wydarzenie na polskim rynku wydawniczym. To Autor licznych prac poświęconych nie tylko problematyce socjologii religii i socjologii moralności, ale także socjologii młodzieży, co potwierdzają obecna, jak i wcześniej opublikowane opracowania. Ta charakterystyczna dla jego twórczości interdyscyplinarność wynika z faktu potrzeby analizy postaw oraz monitorowania, trwającego już od kilku dekad, stanu religijności młodego pokolenia Polaków, tak potrzebnych do formułowania diagnoz i prognoz. Naukowa twórczość Autora, jak powszechnie wiadomo – bardzo bogata i różnorodna (sekularyzacja, desekularyzacja), została tym razem powiększona o kolejne opracowanie, które zasługuje na szczególne wyróżnienie, bowiem ukazuje dynamikę zmian postaw młodzieży na przestrzeni ostatnich trzydziestu lat.

Recenzowana książka składa się z wstępu, trzech rozdziałów, zakończenia, bibliografii, wykazu skrótów, noty bibliograficznej oraz dwóch aneksów. Całość liczy łącznie ponad 723 stron: rozdział I – *Kondycja religijna młodzieży szkolnej*, rozdział II – *Kondycja moralna młodzieży szkolnej*, rozdział III – *Wartości jako wyznaczniki kondycji religijnej i moralnej młodzieży szkolnej*. Po rozdziałach merytorycznych zamieszczono *Zakończenie*, które jest podsumowaniem przeprowadzonej analizy wyników badań socjologicznych, zaś w dalszej kolejności bogatą literaturę przedmiotu, narzędzie badawcze oraz tabele korelacyjne. Już w tym miejscu można powiedzieć, że treść monografii odpowiada w pełni tematowi określonymu w tytule, struktura tekstu jest przejrzysta, logiczna i uzasadniona zakresem badanego materiału oraz przyjętą metodologią. Zastosowany zaś aparat naukowy jest w pełni poprawny, a tekst został napisany z dużą dbałością o wartość merytoryczną i precyzyjność informacji.

Na wstępie trzeba zaznaczyć, że niniejsza monografia jest kontynuacją publikacji postbadawczych wydawanych po realizacji badań socjologicznych, zainicjowanych w 1988 roku przez Zakład Socjologii Religii SAC. Tak więc ich terenowa realizacja przypadła na okres tuż przed rozpoczęciem się transformacji systemowej w Polsce, kolejne miały miejsce w czasie jej trwania, tj. w latach 1998 i 2005, zaś ostatnie w 2017 roku. Okres strukturalnych zmian społecznych zapoczątkowany w 1989 roku, a niosący ze sobą przeobrażenia na

poziomie makrospołecznym (społeczeństwo) i rzutujących na poziom mikrospołeczny (rodzina, grupa rówieśnicza), stymulował wiele instytucji i licznych badaczy do socjologicznych badań i prezentowania na ich podstawie naukowych diagnoz. Jedną z takich grup społecznych stale eksplorowanych była i jest polska młodzież, zarówno ta ucząca się w szkołach średnich, jak i w szkołach wyższych.

Zaobserwowano, że po 1989 roku, kiedy to zainicjowano polityczno-ekonomiczną oraz społeczno-kulturową transformację, zachodzące przeobrażenia zaczęły oddziaływać na postawy Polaków, na ich optykę postrzegania świata, własnego życia osobistego i zawodowego, także w perspektywie religijnej, a przede wszystkim moralnej oraz aksjologicznej. Okazuje się, że zmienia się nastawienie do tego, co powszechnie nazywamy *sacrum*, a więc wartości przez stulecia cenionej bardzo wysoko. Tak więc w miarę przekształcania się polskiego społeczeństwa z tradycyjnego w nowoczesne, by dojść z czasem do określanego dziś informacyjnym, sieciowym, ryzyka, a może nawet postmodernistycznym, zaczęła również ulegać zmianie religijność instytucjonalna, której propagatorem i krzewicielem był Kościół katolicki. Od pewnego czasu religijność ludowa jest wypierana przez religijność prywatyzowaną, subiektywną, ze wszystkimi tego konsekwencjami. Tak więc pod wpływem społeczno-kulturowych przeobrażeń zmienia się religijność i moralność, zmienia się także stosunek do uniwersalnych wartości ukazując pluralizację postaw.

Społeczeństwo polskie jawi się nam obecnie jako zbiorowość chętnie deklarująca się jako wierząca, ale jednocześnie redukująca swój kontakt z religią i Kościołem katolickim do głównych świąt w roku liturgicznym i związanych z tym praktyk. Codzienne zobowiązania religijne zdają się schodzić na plan dalszy. W konsekwencji mamy dziś do czynienia ze społeczeństwem o zróżnicowanych postawach religijnych, począwszy od ortodoksyjnych, poprzez indyferentne, a na ateistycznych kończąc, przy czym liczba tych drugich zdaje się stale wzrastać. Obserwując ewolucję postaw w kierunku zsekularyzowanych a nawet ateizujących w Europie Zachodniej, formułowane diagnozy polskiej religijności nie potwierdzają jeszcze takiego trendu w społeczeństwie polskim. Wprawdzie z chwilą zainicjowania zmian społeczno-kulturowych zaczęły ujawniać się warunki sprzyjające kształtowaniu się postaw areligijnych, a jeszcze bardziej postaw selektywnych moralnie, to nie wynika stąd jeszcze, że Polacy definitywnie zaczęli odrzucać religijno-moralne nauczanie Kościoła. Jednak zmiany takie zachodzą i – co warto zauważyć – zmienia się także nastawienie do Kościoła, a dokładnie jego hierarchii, co potwierdzają aktualne wydarzenia z ulic polskich miast (czarne marsze i krytyka Kościoła). Wszystko to trzeba odczytywać jako sygnał zmieniającej się jakości instytucjonalnej religijności, operacjonalizowanej przez zespół tradycyjnych parametrów.

Na tle dokonujących się przeobrażeń socjologom religii i socjologom młodzieży towarzyszą pytania o kondycję religijno-moralną określonych grup społecznych, towarzyszą także pytania o ich tożsamość, co słusznie zauważa Autor, pisząc: „[...] można założyć, że młodzież szkolna szczególnie przeżywa kryzys tożsamości religijnej, w tym także kryzys tożsamości religijnej i moralnej. Wartości religijne i moralne stają się kwestią wyboru i wykazują się brakiem stabilizacji w czasie i swoistą ambiwalencją. Jest to «cena», jaką płacą jednostki w warunkach radykalnych zmian społecznych. Nowoczesne społeczeństwa

zindywidualizowane i spluralizowane charakteryzują się różnorodnością celów życiowych, akceptowanych norm, światopoglądów i stylów życia. Brakuje konsensu w odniesieniu do wspólnie uznawanych wartości i ich hierarchii”.

Zespołom naukowym oraz indywidualnym autorom opracowań postbadawczych z lat 1988, 1998, 2005 a także 2017 przyświecał cel zdiagnozowania postaw religijno-moralnych i aksjologicznych polskiej młodzieży zarówno szkół średnich, jak i akademickiej. Wszyscy badacze, a zwłaszcza socjologowie, wiedzą, że prowadzenie badań wzdlużnych – posiadają jakże ważny walor, mianowicie możliwość dokonywania porównań i ujawnienie zachodzących zmian. Na kwestię tę zwraca uwagę także Autor niniejszej monografii, podkreślając we *Wstępie*: „W niniejszym opracowaniu opiszemy – w świetle czterokrotnych badań socjologicznych – dokonujące się zmiany w religijności i moralności oraz w uznawanych wartościach młodzieży szkół średnich na przykładzie wybranych parametrów religijności: autodeklaracje wyznaniowe i religijne, wiara i wierzenia religijne, praktyki religijne, postawy wobec Kościoła, postawy moralne oraz uznawane wartości. W zakończeniu tego opracowania wskażemy na pewne prognozy i postulaty dotyczące polskiej religijności i polskiego katolicyzmu”.

Autor w ramach podjętego tematu – a potwierdza to struktura oraz treść opracowania – wybrał religijność, moralność oraz aksjologię jako obszary swoich dociekań naukowych, a przy tym porusza się konsekwentnie w ramach przyjętych przez siebie założeń teoretycznych. Uderzającą cechą opracowania jest jego komplementarność, jednorodność i – jak to wspomniano powyżej – logiczny układ, co uznać trzeba za dużą zaletę. Znaczne miejsce zajmują tu odniesienia do literatury przedmiotu, zarówno tej polskiej, jak i zagranicznej, co również należy uznać za wysoki walor tej publikacji teoretyczno-empirycznej – posiadającej także charakter raportu z badań, poprzedzony teoretycznym wprowadzeniem w arkana socjologii religii. Przyjęte założenia teoretyczne i metodologiczne zostały gruntownie osadzone w adekwatnej do omawianego zagadnienia literaturze przedmiotu. Szczególną wagę – z poznawczego punktu widzenia – posiadają zbiorcze tabele, ukazujące pomiar religijno-moralnych oraz aksjologicznych postaw polskiej młodzieży szkół średnich w roku 2017. To wszystko sprawia, że opracowanie, pod względem analitycznym oraz informacyjnym, posiada charakter wyraźnie naukowo-badawczy, a zebrane wyniki badań empirycznych mają także charakter dokumentacyjno-informacyjny.

Autor wykorzystując ten bogaty materiał empiryczny w sposób profesjonalny, ukazuje dynamikę przeobrażeń w sferze religijno-moralnej, śledzi jej zakres i formułuje liczne wnioski, między innymi takie: „Zachwianie się ciągłości wiary i wyraźne zmiany dyskontynuacji wskazują na nurt indywidualnego wyboru wiary religijnej kosztem jej «dziedziczenia» (wiara nawykowa). Jeżeli nawet indywidualizacja religijności młodzieży polskiej nie jest zjawiskiem powszechnym, przeważa w Polsce jeszcze religijność kościelna, to problemy te powoli nasilają się. O emigrowaniu młodzieży z Kościoła katolickiego można mówić jako o fakcie dokonującym się, jako o zjawisku społecznym. Dokonuje się ta emigracja stopniowo i niekoniecznie bez powrotu tych, którzy będą emigrować z Kościoła”. W innym zaś miejscu zauważa: „Młodzież szkół średnich coraz częściej kwestionuje podstawowe prawdy wiary”, czy wreszcie: „Znamienny jest szczególnie proces osłabienia standardów moralnych wśród

tych, którzy utrzymują jeszcze mniej lub bardziej wyraźną więź z Kościołem w wymiarze rytualno-kultowym (praktyki religijne). Relatywizm moralny pojawia się nie tylko w przestrzeni niewiary (ateizm), ale jest obecny także w postawach i zachowaniach ludzi wierzących i praktykujących (płynna religijność)”. Ponadto, w *Zakończeniu* pojawia się takie znamienne oto sformułowanie: „Wydaje się, że w drugiej dekadzie XXI wieku mamy do czynienia z wyrażnym przyspieszeniem procesów sekularyzacyjnych w środowiskach młodzieżowych”.

Na wysokie uznanie zasługuje wzbogacenie opracowania o tabele prezentujące wyniki obliczeń statystycznych, a także uwagi końcowe zwięźdzące każdy z rozdziałów. Szkoda tylko, że zabrakło graficznych wizualizacji, które jeszcze bardziej uatrakcyjniłyby tę obszerną naukową monografię. Wprawdzie na przestrzeni ostatnich lat ukazały się zbiorcze, socjologiczne opracowania religijno-moralnych postaw Polaków, to jednak należy uznać, że niniejsze opracowanie jest oryginalnym wkładem Autora. Tak więc w aspekcie merytorycznym opracowanie należy ocenić bardzo pozytywnie, gdyż jest ono wartościowym i interesującym studium teoretyczno-empirycznym.

Należy z pełnym uznaniem spojrzeć na tę obszerną teoretyczno-empiryczną monografię, prezentującą oryginalny głos Autora, która z pewnością będzie prowokować do stawiania pytań, może również rodzić niedosyt poznawczy. Możliwe, że Autorowi w trakcie przygotowywania tegoż opracowania towarzyszyły liczne pytania badawcze, co jest zrozumiałe, a przy tym związane z naukowym poszukiwaniem i niepokojem twórczym, wiedząc jednocześnie, że na wszystkie nie da się udzielić odpowiedzi. Jednak w żadnym wypadku nie obniża to rangi tegoż obszernego tekstu, wręcz przeciwnie, bowiem kompetentnie uzupełnia je o własne spostrzeżenia i refleksję, co dowodzi jego wysokiego poziomu merytorycznego. To otwiera perspektywę dalszych poszukiwań badawczych.

Jestem przekonany, że publikacja o kondycji religijnej i moralnej młodzieży szkolnej zaspokoi gusta i oczekiwania nie tylko socjologów religii i socjologów młodzieży. Mogę sobie tylko życzyć, aby stała się lekturą polskiego duchowieństwa, powołanego do kształtowania postaw i budowania tożsamości religijno-moralnej młodzieży. Jako socjolog zajmujący się również problematyką z obszaru socjologii religii oraz socjologii młodzieży, z pełnym przekonaniem stwierdzam, że książka ta powinna stać się lekturą uzupełniającą dla studentów socjologii. Mimo że w polskiej literaturze z zakresu tej subdyscypliny socjologii mamy bardzo liczny już dorobek (dowodzą tego zamieszczone w końcowych partiach tejże monografii przykłady wybranej literatury na ten temat), to publikacja ta wpisze się na stałe w indeks opracowań oczekiwanych i pożądaných, bowiem problematyka postaw religijno-moralnych polskiej młodzieży szkół średnich domaga się stałego, naukowego monitorowania. Stąd też z nieukrywaną satysfakcją powitałem tę inicjatywę wydawniczą i z przyjemnością zajmę się jej promocją wśród socjologów i specjalistów z tego zakresu badań.

Ks. prof. dr hab. Sławomir H. Zaręba
Instytut Socjologii UKSW
s.zareba@uksw.edu.pl